

- I. Mažuranić – J. Užarević, *Deutsch-illirisches Wörterbuch*, Zagreb, 1842.
 F. Miklošić, *Lexicon palaeoslovenico-latinum*, Beč, 1862.-1865.
 D. Parčić, *Rječnik ilirsko-talijanski* (i sl.), Zadar, 1858.-1908.
 M. Rammelmeyer, *Die deutschen Lehnübersetzungen im Serbokroatischen*,
 Wiesbaden, 1975.
 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1971.-
 1974.
 J. N. Stevović, *Džepni francusko-srpski rječnik*, Beograd, 1901.-1944.
 I. I. Tolstoj, *Serbskohorvatsko-russkij slovar*, Moskva, 1970.
 R. A. Veselić (Frölich), *Rječnik njemačko-ilirski*, Beč, 1854.

Sažetak

Valentin Putanec, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
 UDK 801.3:808.62., znanstveni članak,
 primljen 15. 10. 1997., prihvaćen za tisak 12. 11. 1997.

La genèse du problème lexicologique en croate:
dostojanstvenik – velikodostojnik

L'auteur analyse l'historique des polarisèmes *dostojanstvenik* (Croatie) vis-à-vis de *velikodostojnik* (Serbie). Il constate que le premier provient en tant que dérivé des temps de la langue culturelle slave, en provenance du 9-ème s., enregistré depuis la première moitié du 19-ème s., et que le second provient en Serbie en tant que calque de l'all. *Grosswürdenträger* (forgé, lui aussi, au 19-ème s.).

ZNANSTVENO NAZIVLJE I HRVATSKI JEZIK*

Milica Mihaljević

Sustav naziva koji se upotrebljavaju u određenom znanstvenom, tehničkom ili umjetničkom području naziva se nazivlje. Znanost koja proučava nazivlje naziva se terminologija ili nazivoslovlje. Nazivlje je dio hrvatskoga književnog jezika pa mora biti usklađeno s jezičnom nor-

* Prilagođena verzija izlaganja održanoga 12. lipnja 1997. u Klubu sveučilišnih nastavnika u Zagrebu na tribini *Znanstveno nazivlje i hrvatski jezik*. Sudjelovali su akademik August Kovačec (Filozofski fakultet), Tomislav Ladan (Leksikografski zavod), prof. dr. Vladimir Simeon, kemičar i stručnjak za kemijsko nazivlje (Prirodoslovno-matematički fakultet) i ja.

mom. Problem je pri nastanku naziva u tome što novi nazivi nastaju najčešće neplanski, onda kada se prvi put pojavi potreba da autor označi pojam za koji se dotad nije znalo ili se bar o njemu nije pisalo na hrvatskom jeziku. Autori koji uvode nove nazive, obično su dobri stručnjaci svojih struka, ali katkada nisu dobri poznavatelji hrvatskoga jezika. Oni načine nov naziv po svojem znanju ili preuzmu već gotovu stranu riječ (najčešće anglizam) i onda kad to nije potrebno. Tu se javlja opasnost da nov naziv neće odgovarati već postojećim jezičnim modelima, da se neće dobro uklopiti u cjelinu terminološkoga sustava ili će nepotrebno povećati jaz između stručnoga i općega jezika.

Probleme zadaje i to što su mnogi nazivi višeznačni te što za isti pojam ima mnogo istoznačnih naziva. Različiti autori neovisno jedan o drugom uvode različite nazive za isti pojam, ili istim nazivom označe različite pojmove. Katkad se iza različitih naziva kriju različiti pristupi ili različita shvaćanja pojedinih problema, različite škole ili različite tuđe nacionalne znanosti koje su služile kao uzor. Problem postaje još složeniji kad se to promatra s gledišta srodnih struka koje često rabe iste nazive ili različite nazive za isti pojam (tako su npr. meteorolozi i geografi vodili oštru raspravu o nazivima padaline – oborine).

Problemi odabira odgovarajućega naziva i njegova normiranja središnji su terminološki problemi. Normiranje je naziva oslužbenjivanje naziva od strane ovlaštene ustanove. Na problem normiranja nazivlja može se gledati dvojako: kao na jedan od postupaka normiranja u jeziku ili kao na jedan od općih normizacijskih postupaka. Normiranje promatra jezik kao instrument. Terminološka je norma jednostavno dio općega postupka normiranja, slično kao industrijsko normiranje. Instrumentalna funkcija jezika proizlazi iz njegove uloge sredstva komunikacije čija se uspješnost može poboljšati. Terminološko je normiranje uspostava normi prema terminološkim načelima, uspostava terminoloških normi ili terminoloških odsječaka u tehničkim normama i njihovo odobravanje od strane ovlaštene ustanove. Normiranje pretpostavlja dva osnovna tipa postupaka: stvaranje ili odabir norme i provođenje te norme – obično počinje s nazivljem i nadzorom njegove uporabe u javnim službama, vladinim publikacijama, nazivima proizvoda, reklama itd.

Normiranje se u prvom redu odnosi na leksik. Stvaranje naziva, njihov odabir i njihovo normiranje veoma su odgovorni poslovi pri kojima se mora voditi računa o jezičnim i terminološkim zakonitostima. Prije poduzimanja koraka za svjesno normiranje treba provesti neku vrstu jezične inventure, tj. utvrditi postojeće odnose između naziva i pojma kao i stupanj jedinstvenosti tih veza. Jedinstvenost (Spracheinheit) znači da za sve govornike vrijedi isti odnos između naziva i pojma. Normirati se može unutar jednoga jezika, ali se normiranje može provesti i na međunarodnoj razini. Normirani se nazivi u raznim

jezicima uspoređuju s pomoću svojih definicija. Nazivi koji imaju iste definicije proglašavaju se istovrijednima. Pri međunarodnom se normiranju, dakle, ne normira izraz (naziv) nego njegov sadržaj (bilo je pokušaja međunarodnog normiranja izraza, ali oni nisu dali nikakve rezultate). Svakom se terminološkom sustavu postavljaju dva osnovna zahtjeva:

1. da bude u skladu sa suvremenom razinom i najnovijim postignućima znanosti i tehnike

2. da je u skladu sa standardnim jezikom, tj. u našem slučaju s hrvatskim jezikom.

Na poslovima stvaranja, odabira i normiranja nazivlja u većoj ili manjoj mjeri sudjeluju mnoge ustanove i pojedinci (jezikoslovci i predmetni stručnjaci) na međunarodnoj i na nacionalnoj razini. U svakom znanstvenom području, istraživačkom odsjeku, istraživačkom institutu postoji ili bi trebala postojati skrb za razvoj i prihvaćanje nazivlja. Mogu se organizirati redoviti sastanci, okrugli stolovi posvećeni terminološkoj problematici itd. Terminološkim problemima bave se i ustanove za dokumentaciju, školske vlasti, autori udžbenika, terminološki odbori raznih ministarstava, normizacijske ustanove. Normiranjem se bave i neke međunarodne organizacije. ISO je svjetski savez nacionalnih normiranih ustanova. Međunarodne norme obično pripremaju tehnički odbori ISO-a. Na svim pitanjima koja se tiču elektrotehničke normizacije ISO tijesno surađuje s Međunarodnim elektrotehničkim povjerenstvom IEC-om. Cilj je IEC-a promicanje međunarodne suradnje u svim pitanjima normizacije i srodnim pitanjima u području elektriciteta i elektronike, i time promicanje međunarodnog razumijevanja. CEN je udruženje nacionalnih normiranih ustanova iz 18 zemalja Europske zajednice (EZ) i Europske udruge za slobodnu trgovinu (EFTA). Temeljni je zadatak toga odbora priprema europskih normi. CENELEC usklađuje nacionalne elektrotehničke norme koje objavljuju za to zadužene nacionalne organizacije i s druge strane uklanja trgovačke zapreke koje bi mogle izravno ili neizravno proizići iz mjera primijenjenih u zemljama članicama.

Hrvatske norme objavljuje Državni zavod za normizaciju i mjeriteljstvo.

Pri stvaranju novih naziva, razgraničenju naziva bliska značenja, odabiru među istoznačnim nazivima itd. treba voditi računa o nekim načelima.

Postojanje istoznačnih naziva (sinonima) glavni je razlog normativnim zahvatima u nazivlju. U nazivlju istoznačnice nisu poželjne jer dovode do nepotrebnih nesporazuma i opterećuju nazivlje. Dva su osnovna razloga usporednoj uporabi istoznačnih naziva:

1. Autori ih često upotrebljavaju u istom tekstu da bi smanjili monotoniju, izbjegli ponavljanje i pridonijeli stilskoj varijaciji teksta.

2. Rijetko se događa da se neki novi naziv, nova poraba stare domaće riječi

(kod semantičkih posuđenica) i sl. probije u širu uporabu neposredno nakon prve pojave.

Zbog toga se u tom prvom razdoblju, a često i mnogo kasnije, paralelno upotrebljavaju posuđenice, domaći nazivi i različiti prijelazni likovi (npr. *kom-pjuter, kompjutor, rednik, računalo*¹). U znanstvenom je jeziku supostojanje istoznačnica nepoželjno i štetno. Za terminološki sustav istoznačnost nije dobra, jer nazivlje čini nepotrebno opširnim, otežava njegovo prihvaćanje, a može izazvati i nesporazume. Zahtjev za izbjegavanjem istoznačnosti prisiljava i samoga autora da točnije odredi i razgraniči pojmove. Pri sređivanju nazivlja neke struke jednom se od istoznačnih naziva daje prednost pred ostalima. To se naravno ne može raditi napamet, prema osobnom intuitivnom jezičnom osjećaju, već prema određenim načelima:²

1. domaće riječi imaju prednost pred stranima, npr. nazive *kontrola, audit, evaluacija, verifikacija, validacija, inspekcija* itd., bolje je zamijeniti nazivima *praćenje, nezavisna ocjena, vrednovanje, potvrda, ovjera, pregled*³ itd.

2. nazivi latinskog podrijetla imaju prednost pred nazivima engleskoga podrijetla, npr. *licencija* je bolje nego *licenca* (hrvatski je naziv *ovlasnica*)

3. prošireniji naziv ima prednost pred manje proširenim, npr. naziv *računalo* prošireniji je od naziva *rednik*

4. naziv koji je korisnicima prihvatljiviji ima prednost pred nazivom koji je manje prihvatljiv

5. naziv mora biti usklađen s fonološkim, morfološkim, tvorbenim, sintak-tičkim sustavom hrvatskoga književnog jezika,⁴ npr. *tenis-klub* treba zamijeniti nazivom *teniski klub, brojčano-slovčane oznake s brojčano-slovne oznake*

6. kraći nazivi imaju prednost pred duljim, npr. *jedinica za obradu* je *ob-radnik*

7. naziv od kojega se lakše tvore tvorenice, ima prednost pred onim od kojega se ne mogu tvoriti tvorenice

8. naziv ne smije unutar istog terminološkog sustava imati više značenja

9. nepromjenljivost značenja – ako jedan naziv već ima određeno značenje, ne treba istom nazivu davati nova značenja

10. naziv ima prednost ako odgovara pojmu kojem je pridružen i odražava svoje mjesto u pojmovnom sustavu, a o tome može odlučiti predmetni struč-njak.

¹ Usp. Mihaljević 1992.

² Usp. Mihaljević 1993.

³ Usp. ISO 8402.

⁴ Babić 1996.

Ta se načela naravno ne mogu primjenjivati mehanički, ali o njima valja voditi računa pri sređivanju terminološkog nazivlja.

Literatura

- Babić, S. 1996. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb.
- ISO 8402 1996. *Upravljanje kakvoćom i osiguravanje kakvoće. Rječnik Zaveda za normizaciju i mjeriteljstvo*, Zagreb.
- Hudeček, L. i Mihaljević, M. *Višeznačni odnosi u nazivlju i njihova leksikografska obradba*, Rasprave (u tisku)
- Mihaljević, M. 1992. *Tvorbena porodica riječi računalno*. *Suvremena lingvistika*. 34. 229.-234., Zagreb.
- Mihaljević, M. 1993. *Primjena terminoloških načela na sinonimni niz oborina, padalina, padavina*. *Hrvatski meteorološki časopis*. 95.-97., Zagreb.
- Mihaljević, M. 1993. *Hrvatsko računalno nazivlje*, Zagreb.

Sažetak

Milica Mihaljević, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

UDK 801.3:001.4:808.62., znanstveni članak,

primljen 25. 6. 1997., prihvaćen za tisak 27. 9. 1997.

Scientific Terminology and the Croatian Language

The author analyzes scientific terminology as an integral part of the Croatian language. On the other hand, she also looks at problems of standardization of terminology (e. g. synonymous terms etc.) and gives information on organizations dealing with these problems. The central terminological problem is how to chose the best Croatian term for any given concept. The author gives guidelines for the solution of this problem.

PITANJA I ODGOVORI

PRUSIJA ILI PRUSKA

Dvoje je lektora zapelo za ime njemačke države Prusije. Lektorica Jelka Pavešić smatra da treba Pruska kao i većina zemalja: Hrvatska, Njemačka, Francuska, Engleska, Rumunjska... jer su te zemlje nastale preobrazbom od hrvatska zemlja... Međutim

njezin se oponent pozvao na Hrvatski pravopis gdje piše samo Prusija i pruski. Kako sam ja pisao taj dio pravopisa, rekao sam da ipak ne mogu jednostavno braniti lik Prusija jer i pravopis je podložan reviziji, a drugo, lik Pruska i nema razloga unositi u pravopisni rječnik, a Prusija ima. Dok problem nije uočen, nije mogao biti najbolje ni riješen.